

Адилеттүү коомду курууда Конституциянын мааниси

Адилеттүү коом... Билгенибиздей эле ар бир акыл-эси ордунда болгон адам адилеттүү коомдо жашаганды каалайт. Ал эми адилеттүү коом деген эмне? Ар бирибиз адилеттүүлүк деп чыкырайбыз, бирок адилеттүүлүктүн чыныгы маанисин билебизби? Ар бир адам кандай гана окуя болбосун өз кызыкчылыгы үчүн чечилишин каалайт. Ал эми бул нерсе адилеттүүлүкпү? Кээ бир маселелер бизге адилеттүү чечилгендей болушу мүмкүн. Бирок чындыгында андай болбой да калат. “Ар бир адамдын өз чындыгы бар” дегендей инсан өзүнүн көз карашына карата окуяны адилеттүү же адилетсиз катары кабыл алат. Бирок чындык ачуу болгондуктан кандай нерсе болсо да адилет чечилүүсү керек. Адам жазага татыктуубу, демек жазаланышы керек. Бир гана адамдарга эле эмес жаныбарларга, жаратылышка да адилеттүүлүк зарыл. Кыргыздар байыртадан “Жаш жаныбардарды өлтүрбө, дарактарды кыйба” деп айтып, бекеринен “Кожожаш” сыяктуу дастандарды жараткан эмес. Жөн жерден “Табият менен таттуу мамиледе болуу” сөзү Манастын 7 осуятынын катарынан жер алган эмес. Ар бир адам бирдей укукка, милдетке ээ болгон, жасаган ишине жараша жаза же сыйлык алган, табияттын да “укугун” коргогон коом – мен үчүн адилеттүү коом.

Баштан бери сөз кылып жаткан адилеттүү коомду курууда сөзсүз түрдө мыйзамдар керек. Ал эми азыркы убакта биздин баш мыйзам, башкача айтканда Конституция адилеттүүлүктү орнотуунун түркүгү болууда. Албетте адилеттүүлүк, жоопкерчилик сезиминин адамда пайда болуусу анын тарбиясынан, алган билиминен башталат. Ал эми өз жанын гана ойлогон, эзүүчү, бийликти курал катары колдонгон адамдарды жөнгө салуу үчүн мыйзам керек. Азыркы убакта Конституциясыз жашоону элестете албайбыз. Мурда коомду жөнгө салган каада-салттар, үрп-адаттар сыяктуу жазылбаган мыйзамдар болгон. Коом дал ошол эрежелерге карап бейбаштарды, кыянаттык кылгандарды жөнгө салып, керек болгон убакта жазалап, жашоосун улантып келген. А бирок эл аралык деңгээлдеги маселелерде абал кыйынга турган. Жөн гана бири-бирин басып алуу, жерин тартып алуу сыяктуу окуялар болуп, адам өмүрү кыйылган. Ал эми башкаруучулар өз бийлигин каалагандай калчап, кызмат ордунан кыянаттык менен пайдаланган учурлар да болгон. Мындай окуялардын аягы кандуу аяктап, эч качан жакшы бүткөн эмес. Азыр да, келечекте да жакшы бүтпөйт.

Менимче, биздин Конституциянын эң чоң мааниси өлкөбүздүн мамлекеттүүлүгүн, көз карандылыгын сактоодо. Баш мыйзамдын 1-беренесинин 1-пунктунда белгиленгендей, Кыргызстан эгемендүү, демократиялык, укуктук, мамлекеттик башкарууга дин аралашпаган, унитардык жана социалдык мамлекет. Мыйзамга ылайык, Кыргызстандын аймагына басып кирип, көз карандысыздыгына кол салууга, жерин ээлеп алуусуна эч кимге жол

берилбейт. Конституция эң алгач биздин өлкөнүн дүйнөдө өз аймагы, эли жана башка өзүнө тиешелүү каражат, символдору бар эгемендүү мамлекет катары өз ордун табуусуна жардам берди. Байыртадан ата-бабаларыбыз азыркы алакандай жерибизди, калкыбызды сактоо үчүн кол салгандарга каршы согушуп, кан төгүп, жанын берип келди. Дал ушул Конституцияда белгиленген өлкө үчүн башынан бир топ нерселерди өткөрдү. А биз болсо элибиздин эркиндиги үчүн, ата-бабалардын көргөн азап-тозогун акташ үчүн мекенди сактап калууга, мыйзамыбызды сактоого милдеттүүбүз.

Конституциянын адилеттүүлүк үчүн кошкон салымдарынын дагы бири – башкаруучулардын, адамдардын бийлигине чек коюусу. Бул жашоодо бардык нерсе чектелүү. “Укукта да, милдетте да, бийликте да, дегеле бардык нерседе чек болушу керек” деп ойлойм. Мыйзам бир гана башкаруучуларга эмес катардагы ар бир адамга жасала турган, жасалбай турган нерселерди көзгө сайып көргөзүп, чийинден чыкпай жашоонун эрежелерин түзүп берди. Мыйзамга таяна турган болсок, башкаруучулар адилеттүү иш жүргүзгөнгө, өз кызыкчылыгын ойлоп кызмат ордуна кыянаттык менен пайдаланбаганга милдеттүү. Бул милдет ар бир адамга тиешелүү. Мыйзам ар бир адамга укуктарды берди жана ал баарыбызга бирдей. Ошондой эле ар бир адамдарга милдеттерди берип, аны аткарууга баарыбызды милдеттүү кылды.

Конституция – биздин эң баш сапта турган, эң маанилүү документибиз, укук коргоочубуз, тартипке салган тарбиячыбыз. Укугубуз бузулса, аны барактайбыз, милдетибизди билиш үчүн да аны ачабыз. Демек, туулгандан баштап өлгөнгө чейин аны менен жашайбыз. Албетте, мыйзамга да убакыт өткөн сайын өзгөртүүлөр киргизилип, белгилүү бир убактарда ашыкчасы алынып, керек болгон кошумчасы кошулуп турат. Себеби жыл сайын, жадагалса күн сайын жашообуз, талабыбыз өзгөрүп турат. Мисалы, мурда интернет жок эле жана интернеттеги туура эмес жоруктар үчүн мыйзамдарга да талап жок болчу. Ал эми азыр интернеттеги коопсуздук да өтө маанилүү. Бул жөнүндө мыйзамдар жазылуусу кажет. Бирок өзгөртүүлөрдү киргизүүдө бардыгынын пайдасына кызмат кыла турган мыйзамдар, эрежелер болушу керек.

"Мыйзам ушундай жакшы экен, адилеттүүлүккө жеткирет экен, жаман жоруктарга тузак коет экен, анда эмнеге кылмыштар, мыйзамсыз жорук-жосундар, адилетсиздик болуп жатат? Бириси май чайнап, дүйнөдөн кетпечүдөй жүрсө, бириси укугун коргой албай жатат? Эмнеге кээ бир кылмышкерлер дале болсо жазасын ала элек? Ушул адилеттүү коомбу?" деп ойлоп жатсаңыз керек. Ооба, мыйзам болсо да кылмыштар болуп, паракорчулук күч алууда. Көп адамдар зордук-зомбулукка кабылып, укугун коргой албай, адилеттүүлүккө жете албай жүрөт. Адилетсиздик орун алып, кучагын кенен жайып келгендиктен, эл үч жолу көтөрүлүшкө чыгып, бир эмес беш президент алмашты. Арасында кан төгүү менен кеткендер да болду. Ал гана эмес Конституцияга да бир нече жолу өзгөртүүлөр киргизилди. Бирок

адилетсиздик ошол боюнча калып, укуктар дале болсо тебеленүүдө. А балким, көйгөй мыйзамда жана анын түзүлүшүндө эмес, адамдарда жана алардын тоготпостугунда болуп жүрбөсүн? Менимче, адилетсиздиктин чыгыш булагы - адамдар. Алар мыйзамга баш ийбестен, өз билгенин кылууда, өз кызыкчылыгын көздөөдө. Адилеттүүлүккө жетүүгө болгон аракеттен майнап чыкпаганынын себеби - коомдогу адамдардын кенебестиги болуп жатат.

Конституцияны адилеттүүлүктүн куралы катары кантип колдоно алабыз? Эң биринчи кезекте калктын калың катмарына мыйзам жөнүндө маалымат берүү керек. Анын маанилүүлүгү, ар бирибиздин жашообузга тийгизген таасири жөнүндө айтып берүүбүз зарыл. Өзгөчө жаштарды, өспүрүмдөрдү, жеткинчектерди, жаш балдарды адилеттүүлүккө үйрөтүү керек. Эмнеге жаштар? Себеби аң-сезимде калыптанып калган нерсени өзгөрткөнгө караганда, жаңы маалыматты берип, кабыл алдыруу алда канча оңой. Аларга оңой "сиңип", жакшы жыйынтык көргөзө алат. Ал эми азыркы жаштар, бөбөктөр - биздин өлкөнүн келечеги. Келечегибиздин адилеттүү же адилетсиз болушу, туура коом болушу аларга көз каранды. Ошондуктан ар бир адамга укуктары менен милдеттерин бирдей деңгээлде үйрөтүүбүз керек. Кээ бир адамдар укуктарына гана таянып, милдеттерин көз жаздымда калтырып, унутуп коет. А кээ бири тескерисинче, өмүр бою бир адамдын эзүүсүндө кордук көрүп жашоодо. Ошондуктан эки нерсени куштун эки канатындай алып кеткенге аракет кылуубуз керек. Экинчиден, өзүбүз кылган иш аракетибиз менен үлгү болушубуз керек. Өзүбүз ар кимге пара берип, кызматыбызды кылдырып же пара алып туруп, башка бирөөгө "Паракор болбо!" деп айтсак, ага таасир берет деп ойлойсузбу? Жок! Биздин курулай сөзүбүз аларга акыл берип, үлгү болуп, жол көрсөткөндүн ордуна күлкүсүн келтирет. Бул чылым чегип жаткан адамдын башкага "Чылым чекпе, зыян!" дегенине эле окшош. Ошондуктан ар бирибиз мыйзамды сактаганга, адамдарга бирдей мамиле кылууга милдеттүүбүз. Бирөөдөн адилеттүүлүктү талап кылардан мурун өзүбүз адилеттүү болгонубуз оң.

Азыр "Заманың бөрү болсо бөрү бол, түлкү болсо түлкү бол" дешип, бири-бирине атаандашып, мыйзамды сактабай келишет. "Ал деле пара алып жатпайбы. А мага эмнеге болбосун, акча ашыкча болуп жатыптырбы?" деп, адилетсиз аракеттерге барууда. Көпчүлүгү "Мен адилеттүү болсом эле коом өзгөрүп кетмек беле. Эч нерсе өзгөрбөйт" деп ойлошот. Жок, мындай ойлор туура эмес. Кыргыздарда "Тамчыдан көл куралат" деген жакшы сөз бар. Бүгүн бирибиз Конституцияда жазылгандарды так, туура жасасак, эртең экинчибиз кошулат. Ошентип "Көч бара-бара түзөлөт" дегендей коомубуз да адилеттүүлүккө жакындайт.

Ар бир жаркын келечекке жетүүгө умтулган, эл үчүн күйгөн жарандар мыйзамды сактап, адилеттүү коомду курууга жол салалы. Адам сотунан оңой-олтоң кутулуп кеткенибиз менен абийир сотунан качып кутула албасыбызды унутпайлы.